

ЗМІСТ

<i>Вступ. Велика історія людства</i>	11
1 Поезія і політика	19
2 Рідний куток	36
3 Коаліція, а не ідеологія	48
4 Від мрії до реальності	65
5 Декларація Бальфура	84
6 Вийти можна, але йти нікуди	102
7 Ішув проти британців, араби проти поділу Палестини	122
8 Незалежність	145
9 Від мрії до реальної держави	169
10 Ізраїль виходить на міжнародну арену	191
11 Ізраїль і відлуння Голокосту	208
12 Шість днів, що змінили країну назавжди	223
13 Тягар окупації	243
14 Війна Судного дня	258
15 Революція в революції	278
16 За прикладом сіоністів	299
17 Мирний процес пробуксовує	319
18 Єврейське відродження в єврейській державі	343
<i>Післямова. «Національний осередок для єврейського народу» — сто років після Декларації Бальфура</i>	356
<i>Подяки</i>	364

<i>Додаток А. Дійові особи історії Ізраїлю</i>	369
<i>Додаток В. Глосарій єврейських понять і термінів</i>	378
<i>Додаток С. Декларація незалежності Ізраїлю</i>	384
<i>Додаток D. Каденції прем'єр-міністрів Ізраїлю, президентів США і президентів Ізраїлю</i>	388
<i>Додаток Е. Політичні партії і динаміка влади в Ізраїлі</i>	391
<i>Примітки</i>	393

Присвячую
Еллі Сарі Бен Сасон-Гордіс

«Співай і радуйся, дочко Сіону,
бо ось я йду й житиму посеред тебе»

Захарія 2:14

*

і Бейлі Чайкоф,
яка всім серцем любила Ізраїль,
присвятила життя єврейській освіті
і стала гідним прикладом для своїх дітей та онуків

Годі тобі вже ридати та голосити,
Хай очі твої сліз не проливають!
Є бо нагорода за біль твій [...]
Є ще надія для потомства твого [...]
Діти твої повернуться у свої границі.

Єремія 31:16–17

По-моєму, життя людини повинно пускати коріння в рідній землі, де воно органічно зливається з природою, людьми, звуками, запахами — з усім, що відрізняє рідний дім від інших, хай навіть кращих країв. Батьківщина — це місце, де перші спогади напоєні любов'ю.

Джордж Еліот
«Даніель Деронда»

Вступ

ВЕЛИКА ІСТОРІЯ ЛЮДСТВА

Реаліст в Ізраїлі той, хто вірить у чудо.

*Давид Бен-Гуріон,
перший прем'єр-міністр Ізраїлю'*

«**Є**вреїв вичавлюють з Росії, — писав 1898 року в журналі “Гарперс” Марк Твен. — Чотириста років тому їх вигнали з Іспанії, двісті років тому — з Австрії. В усі часи християнська Європа заважала їм жити. У євреїв забирали одне заняття за іншим, аж поки їм не лишилося майже нічого. Їм заборонили працювати на землі, займатися юриспруденцією, лікувати людей, хіба що інших євреїв, заборонили їм ремесла. Євреїв вважали таким страшним ворогом, що не пускали їх ні в школу, ні в науку»².

Та був серед євреїв чоловік прозорливий, розповідав Твен, — він розумів, як зробити єврейське майбутнє кращим, ніж минуле. «Ви чули про грандіозний план [Теодора Герцля]? Він хоче зібрати всіх євреїв у Палестині і створити єврейський уряд (очевидно, під протекторатом турецького султана). Цю пропозицію прихильно зустріли на Першому сіоністському конгресі, який відбувся минулого року і зібрав делегатів з усього світу».

Марк Твен захоплювався здобутками євреїв, співчував їхньому становищу в Європі і цілком розумів їхнє бажання створити свою державу в Палестині. Та водночас він висловлював застереження: «Я не султан, тому не маю нічого проти. Проте якій владі сподобається, коли хтось захоче зібрати у вільній країні найхитріші голови на світі? Навряд чи вона дозволить цьому народу відчути свою силу. Якби коні знали свою силу, ми не їздили б верхи».

Напевно, Твен і не підозрював, наскільки пророчі його слова. Державу Ізраїль створили рівно п'ятдесят років по тому, як у «Гарперс» вийшла його стаття. І з багатьох поглядів це дивовижна епопея. Навряд чи є в новітній історії інший народ, який зазнав таких гірких страждань і зміг за кілька десятиліть досягнути таких успіхів. Новітня історія Ізраїлю іноді здається казкою, але все це відбувалося насправді.

Історія Ізраїлю — це історія мандрівного народу, який тисячоліттями беріг свою мрію; історія народу, який врятувався, стоячи на краю прірви; історія народу, який знайшов дорогу в майбутнє, коли це здавалося неможливим. Римляни вигнали євреїв з Юдеї в 70 році н. е. — і дві тисячі років вони мріяли повернутися на батьківщину предків. Євреї згадують Єрусалим у щоденних молитвах і просять Господа повернути їх у Сіон. Стають обличчям у бік Єрусалима під час релігійних обрядів. Пасхальний седер* закінчують словами «Наступного року в Єрусалимі». Євреї залишили Сіон не з власної волі і завжди трималися за віру, що одного дня туди повернуться.

Нечисленні групи євреїв почали переселятися в Палестину наприкінці XIX — на початку XX століття: одні боялися, що в Європі їх знову переслідуватимуть, інші керувалися ідеологічними міркуваннями. Настала епоха націоналізму, і євреї вважали, що їм теж потрібна власна національна держава. Та, на жаль, реалізувати цю мрію допомогли не молитви, а кошмари XX століття.

Британська влада заявила, що підтримує створення єврейської держави ще в 1917 році, коли було оприлюднено т. зв. Декларацію Бальфура, однак події розвивалися повільно. Невдовзі британці зайняли протилежну позицію і в 1930-х роках перешкоджали переселенню євреїв у Палестину, що послаблювало віру сіоністів у можливість створення життєздатної держави. Потім, у 1939–1945 роках, нацисти знищили 90 % єврейського населення Польщі (до війни там жило 3,3 мільйона євреїв — найчисленніша єврейська діаспора) і третину всього єврейського населення світу.

Безпрецедентний геноцид вплинув на позицію міжнародної спільноти — ідея, що євреям потрібен власний географічний і по-

* Седер — ритуальна сімейна вечеря на свято Песах (юдейська Пасха). — *Прим. пер.*

літичний простір, стала очевидною. Тим часом сіоністи продовжували розбудову національних інститутів і врешті-решт змусили британців відступити. І в травні 1948 року було проголошено Державу Ізраїль.

Перші роки виявилися надзвичайно тяжкими. Молодій державі, яка не мала фінансових ресурсів і розвиненої інфраструктури, довелося прийняти величезну хвилю іммігрантів — набагато численнішу, ніж власне населення Палестини. Сотні тисяч євреїв з Північної Африки, Ірану, Іраку та інших країн переїжджали в Ізраїль, бо після проголошення єврейської держави їх почали в цих країнах переслідувати; ще 150 тисяч становили ті, кому пощастило вижити під час Голокосту — вони везли з собою глибоку історичну травму. Нова держава не мала ні природних ресурсів, ні вигідних ґрунтів — як не болото, то пустеля — і ледве могла забезпечити всіх цих людей продовольством і дахом над головою. Через кілька років після проголошення незалежності Ізраїль опинився на межі фінансового краху.

Однак ізраїльтяни не здавалися, почасти тому, що в них просто не було вибору. Якусь допомогу надавали американські євреї, які довгий час без ентузіазму ставилися до ідеї незалежної держави в Палестині. Німеччина виплачувала репарації за Голокост, і поступово Ізраїль вийшов із порочного кола бідності — єврейська держава зміцніла. З роками було створено сучасну інфраструктуру: дороги, промисловість, систему водопостачання, почали активно будувати житло. Співпрацюючи на міжнародній арені зі Сполученими Штатами, Англією і Францією, Ізраїль нарощував м'язи і став помітним гравцем не тільки в регіональному масштабі. Успішний досвід розбудови держави і новий образ єврея надихав у 1970-х роках радянських євреїв боротися за право на еміграцію. Ще через кілька десятиліть Ізраїль став економічною і технологічною супердержавою — наприклад, на біржі NASDAQ ізраїльських компаній більше, ніж європейських, що викликає заздрість не в одній країні Заходу.

Свідчення успіхів Ізраїлю можна знайти в багатьох сферах. Країна, де в 1950-х роках продукти видавали за картками, у 2000-ні виробляє десятки сортів марочних вин. Країна, у якій кільканадцять років існував лише один державний телеканал, сьогодні знімає фільми, які змагаються за «Оскар». Країна, у якій

знайшли новий дім ті, хто пережив Голокост і був символом безпорадності й пасивності, створила одну з найсильніших армій у світі. Народ, який століттями плекав традиції ученості, створив першокласну систему освіти й досяг чималих успіхів: ізраїльські вчені здобувають Нобелівські премії і задають наукові стандарти в багатьох сферах.

Історія Держави Ізраїль — це водночас історія революції. Сіонізм — приклад політичного руху, який ставив за мету змінити самі умови існування євреїв. Сіоністи наполягали, що євреям пора «народитися заново».

Великою мірою сіонізм був повстанням проти старого юдаїзму. Європейські євреї зазнавали постійних переслідувань, і сіоністські лідери доводили, що винна в цьому не тільки Європа, а й самі євреї. Мовляв, треба відмовитися від ролі вічної жертви і перестати вважати батьківщиною країну, у якій єврей живе, тільки поки хтось не вирішить його вигнати, а то й убити. У 1290 році євреїв вигнали з Англії, у 1492-му — з Іспанії. А потім у всій Європі розквітнув антисемітизм. І весь цей час, нарікали сіоністські лідери, євреї залишалися пасивними й слабкими; замість того щоб захистити себе і самим визначати свою долю, вони продовжували погойдуватися над стародавніми сувоями.

Так далі не можна, говорили перші сіоністські діячі, і важко переоцінити революційний запал цих людей. У багатьох аспектах сіонізм означав різкий розрив з попередньою єврейською традицією. Сіоністи так сильно прагнули створити «нового єврея», що навіть змінювали імена. Приклад — перші чотири прем'єр-міністри Ізраїлю: Давид Бен-Гуріон — уроджений Давид Грін, Моше Шарет — Моше Шертук, Леві Ешколь — Леві Школьник, Голда Меїр (перша жінка на посаді прем'єр-міністра Ізраїлю) — Голда Меєрсон. Зміна імені слугувала своєрідним способом сказати «досить». Настав час для нового єврейського світогляду, нової психології єврея, нової єврейської батьківщини, нових єврейських імен. Словом, настав час для «нового єврея», для переродження єврейського народу.

І новий єврей народився в Державі Ізраїль. Власне, там народилося багато нових способів бути євреєм. Від першого дня існуван-

ня незалежного Ізраїлю там точилася жвава дискусія про те, що в нових обставинах означає бути євреєм і яке місце в житті нової держави має посісти юдаїзм. Іноді ця дискусія розвивалася в академічному ключі — тихо й мирно, іноді оберталася запеклою політичною боротьбою. У кожному разі, на цьому фронті сіонізм здобув переконливу перемогу: нинішні євреї зовсім не схожі на своїх переляканих і забитих предків. І те, що сіонізму вдалося створити нового єврея, не викликає жодних сумнівів.

Водночас сіонізм рішуче заперечував саму думку, що євреї можуть і далі залишатися народом неприкаяним, без власного дому. Коли наприкінці 1930-х років почався геноцид, багатьом євреям не було куди тікати. Сполучені Штати й Канада закрили кордони, а британці перешкоджали єврейській міграції в Палестину. Кораблі з євреями безпорадно шукали місця для висадки, і не завжди це вдавалося. Іноді кораблі, на яких євреї тікали від Голокосту, мушили повертатися в Європу, а часом їх умисно атакували ворожі судна — «нові євреї» в Палестині нікому не були потрібними. Сіонізм рішуче прагнув змінити ситуацію і збудувати світ, у якому євреї більше не були б безпритульними, «зайвими» людьми. Вихід полягав у створенні незалежної єврейської держави.

Багато століть євреї скніли на чужині, і сіонізм прагнув відродити культурне коріння, притаманне кожному народові, який живе на історичній батьківщині, говорить рідною мовою і сам визначає своє майбутнє. Євреїв було розпорошено по «чотирьох кутках землі», як каже молитва, і сіоністи хотіли знову зібрати їх разом. Майже дві тисячі років у вигнанні перетворили іврит з живої, повсякденної мови людей на мертву мову священних книг, і сіонізм хотів вдихнути в нього нове життя. Як і будь-який інший народ, євреї творитимуть музику, мистецтво, літературу й поезію. У них буде і висока культура, і простонародна. Вони житимуть у містах своїх предків і ходитимуть тими самими дорогами, що й біблійні пророки. Лідери єврейської держави опікуватимуться обороною, розвитком економіки, медицини, питаннями імміграції. І політичний сіонізм успішно виконав усі ці непрості завдання. Про це ми теж поговоримо.

Звісно, не всі прагнення сіоністів вдалося реалізувати. Люди штибу Теодора Герцля та Ізраїля Цангвіля вірили, що євреї при-

несуть на Близький Схід прогрес, і їх радо вітатимуть сусіди. Вони сподівалися, що єврейську державу можна створити без конфлікту, однак виявилось, що це дуже наївна мрія. Фактично євреї опинилися в ситуації гострого протистояння з сусідами задовго до того, як було проголошено Державу Ізраїль, і не схоже, що конфлікт вичерпає себе в осяжному майбутньому.

Теодор Герцль, один із головних архітекторів сучасної Держави Ізраїль, вважав, що коли євреї матимуть свою державу, антисемітизм відійде в минуле. Віра в це також виявилася наївною. У певному розумінні поява Держави Ізраїль тільки ускладнила картину: після цього євреїв в інших країнах почали сприймати дуже неоднозначно. Злеті й падіння Ізраїлю, пошуки свого місця в міжнародній спільноті — усе це важлива частина історії країни, і про це ми теж поговоримо.

Ізраїль — країна складна й динамічна. Тут багато святих місць, і водночас активно розвивається світське (хтось скаже гріховне) життя, в Ізраїлі не бракує нічних барів і музичних клубів. З одного боку, це глибоко традиційне суспільство, з іншого — надсучасне. Тут живуть ультраортодокси, які цураються будь-якого натяку на сучасність, і працюють високотехнологічні компанії. В Ізраїлі живуть євреї з різним кольором шкіри і різного етнічного походження, євреї світські і євреї релігійні, євреї, які розмовляють різними мовами, і, звісно, неєвреї. Більшість іммігрантів, що їх прийняв Ізраїль (а він установив світовий рекорд за кількістю іммігрантів на душу населення), походили з країн, де не існувало глибокої демократичної традиції; однак Ізраїль завжди був країною демократії. Територіально і за чисельністю населення — це крихітна країна, однак вона постійно перебуває в центрі уваги міжнародної спільноти. Без Держави Ізраїль неможливо зрозуміти сучасну політику.

Попри те, що Ізраїль займає помітне місце на міжнародній арені, популярних, розрахованих на широку аудиторію книжок з історії цієї країни досі виходило не так уже й багато. Звісно, є кілька прекрасних видань на цю тему, та зазвичай вони вдвічі, а то й утричі довші за мою книжку, і популярними їх не назвеш. Більший обсяг дає змогу зануритися в історію глибше, детальніше розповісти про